

REGISTERBLAD

Namn och datum: Mattias Jansson (981029), Karin Ek (981026), Eva Hedberg (990210)

OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD I STOCKHOLMS LÄN

Områdesnummer och namn:

NRO01010 ERKEN

Kommun: Norrtälje (0188)

Kartblad: 11J NO och 11J NV

Area: Ca. 4 210 ha, varav 1 870 ha land och 2 340 ha vatten

Naturgeografisk region: 24 Svealands sprickdagsterräng med lerslättdalar och sjöbäcken

Regionindelning för sjöar och vattendrag: Huvudavrinningsområde 58 Broströmmen

Agrara kulturlandskapsregioner: Mälardalens odlingslandskap

Landskapsformer: Sprickdalslandskap

Riksvärde

Sjö	Fauna
Naturbetesmark	Ekhage
Limnogen strandkomplex	
Sumpskog	Flora
Naturskog	Flora
Ädellövskog	Flora
	Fauna

Värdeomdöme: Erken är en näringsrik slättsjö med mycket lövskogsvegetation utefter stränderna. Vissa skogspartier utgör fina ädellövskogsområden med rik lundflora. Öarna mitt i sjön är opåverkade områden. Själva sjön utgör ett hydrologiskt och limnologiskt objekt av mycket hög internationell klass. Den utgör också område för forskning och undervisning. Även som fågelokal har Erken stora värden.

Kalkpåverkade och örtrika naturskogar förekommer på flera håll i området. Mest utgörs vegetationen av blandskog och granskog med stort inslag av ädellövträd. Kristineholms Norrskog, ön Yxlan, Bellberget och ett område norr om Lohärad hör till de värdefullaste naturskogsområdena.

I västra delen av Erken-området finns mycket värdefulla våtmarker. I Norrskogen finns örtrik sumpskog med mycket höga botaniska värden. Längs Erkens sydvästra strand sträcker sig en stor, mångformig och representativ våtmark.

Kristineholm omges av ett stort ekdominerat ädellövområde. Ädellövbestånden har en exklusiv svamp- och lavflora. Området har även en rik fågel- och fladdermusfauna.

Representativ ekhage med lång kontinuitet och grova ekar vid Norra Malma. Ekhagen är landets nordligaste större ekhage.

Huvudkriterier: A, B, C, D

Förutsättningar för bevarande: Erkens goda limnologiska miljö samt landområdenas varierande naturtyper bevaras. För Erken finns utfärdade föreskrifter och förbud enligt kräftpestförordningen. För naturreservatet Norra Malma gäller föreskrifterna i beslutet och det sköts enligt skötselplaneförslaget. Skogar med naturskogskvalitéer eller andra höga naturvärden bör lämnas för fri utveckling så exempelvis delar av Hammaren, Bellberget, skogen NV om Vik samt öarna Södergarn och Yxlan. I övriga naturområden bör skogsbruket bedrivas med särskilda naturvårdshänsyn.

Värdet kan påverkas negativt av industrianläggningar, anläggningar i vatten, muddringar, vattenreglering, avloppsutsläpp, omfattande kalavverkning, dikning, bebyggelse.

Fortsatt naturvårdsinriktad betesdrift. Restaurering av igenvuxna ängar och naturbetesmarker. Områdets värden kan påverkas negativt av: Minskad eller upphört ängsbruk/betesdrift skogsplantering på jordbruksmark, energiskogsodling, spridning av gifter eller gödselmedel, bebyggelse, nydikningar, täkt, luftledning, vägdragnings.

Säkerställande: I området ingår naturreservatet Norra Malma med beslutsdatum 1977-05-06 och skötselplaneförslag. Bellberget är föreslaget till Naturvårdsverket till Natura 2000.

Områdets huvuddrag: Erken är näst Mälaren länets största insjö, 24 km². Öster och sydost om sjön ligger den stora jordbruksbygden kring Estuna och Lohärad och även i väster anknyter Erken till uppodlad mark. Omgivningarna består dock i huvudsak av skog, som längs sjökanterna för det mesta domineras av lövträd. Förutom bebyggelsekoncentrationer vid Koludden, Eklund och Svanberga förekommer sällan bebyggelse kring stränderna. Sjöns avrinningsområde utbreder sig mest åt väster och sydväst och består i huvudsak av skogsmark.

Sjön är naturligt näringsrik (eutrof) och drygt 20 m djup. Sjön uppvisar en mångfald av biotoper och därmed även många såväl växt- som djurarter. Man har t.ex. funnit ett 50-tal växtarter i sjön och ca 16 fiskarter. Ett flertal rödlistade växt- och djurarter har registrerats.

I första hand är Erken känd som ett utomordentligt viktigt limnologisktforskningsobjekt och sjöns ekosystem tillhör Sveriges mest undersökta dokumenterat i en rad banbrytande vetenskapliga publikationer. Här kan blott nämnas ingående studier av växtplankton i sjön med bl a beskrivning av en rad för vetenskapen nya släkter och arter, exempelvis *Erkenia subaquiciliata*. Erken var före kräftpestens härjning en mycket viktig kräftsjö. Sjön var en av de första i landet där inplantering av signalkräfta skedde. Forskning bedrivs på sjöns kräftsamhälle. Uppsala universitet har en limnologiska forskningsstation (Norra Malma) vid sjöns sydöstra strand. Sjön och dess omgivningar används också flitigt som studieobjekt vid undervisningen i bl.a. limnologi, zoologi och botanik. Inte bara själva sjön utan hela Erkens avrinningsområde är på grund av sitt limnologiska värde av riksintresse för vetenskaplig naturvård.

Även som fågelsjö har Erken stora värden. Särskilt rikt är fågellivet under höst och vår då sjön besöks av en mängd rastande fåglar. Som rastplats för storskrak och vigg är Erken av internationell respektive nationell betydelse. Häckfågelfaunan är rik med bl.a. gråhakedopping, skäggdopping, knipa och storskrak. Sjön hyser även en anmärkningsvärt stor stam av storlom, som annars oftast förekommer i

näringsfattiga, djupa sjöar. Det finns också inslag av marina fågelarter som småskrake, strandskata och gråtrut.

Även sjöns öar, stränder och omgivningar innehåller stora värden för växt och djurlivet, samtidigt som den är viktig för allmänhetens friluftsliv. Utmed stränderna trivs sällsynta fladdermusarter och utter förekommer regelbundet. Några delar bör särskilt uppmärksammas för sitt fågelliv och/eller botaniska värden:

Kristineholms gård omges av ett stort ädellövskogsområde. Väster och söder om gården omväxlar ädellövpartier med öppen kulturbetesmark. På gamla ekar med död ved påträffas bl. a. ekspiklav och de ovanliga vedsvamparna blekticka och saffransticka. Runt Kristineholm har nio fladdermusarter påträffats, däribland stor fladdermus och den mycket sällsynta trollfladdermusen.

Kristineholms norrskog ligger nordväst om sjön och består av örtrik sumpgranskog med bäckar, källdrag och översilat vatten. I dalgångarna växer klibbal och stora mängder strutbräken samt andra fuktighetskrävande arter som vildbalsamin, gullpudra och dvärghäxört. Norrskogen, liksom flera av skogsmarkerna norr och väster om Erken innehåller också ett värdefullt fågelliv med t ex hackspettar, skogsduva och stenknäck.

Hammarudden vid Erkens norra strand är uppbyggd av kalkrik morän. Den är en välkänd växtlokal, mest på grund av sin egenartade lundgräsflora. Yttersta delen av udden, "Hammaren", är bevuxen med utglesad ädellövskog, främst ek, lind, alm och lönn. I buskskiktet trängs try och hassel med nyplanterade ädellövträd. Bland lundgräsen kan skogssvingel, skogskorn, storgroe, strävlosta och långsvingel nämnas. Myska, underviol, storrams, tandrot och sårläka får tjäna som exempel på den mycket artrika lundfloran. Västra delen av udden består av granskog där det också växer många lundarter. Lundfloran på udden har troligen sitt ursprung i gammalt lövängsbruk. Hammarudden är delvis påverkad av hyggen.

Södergarn är en långsmal ö strax sydost om Hammarudden. Ön är svagt kuperad med morän på höjklackarna och finjord i dalgångarna, där vegetationen också blir rikare. Den är bevuxen med blandskog med gran och inslag av ädla lövträd. Lundfloran är rik med exempelvis myska, vårärt och lungört. Naturen på hela ön är vild och bitvis svårtillgänglig, vilket troligen beror på att den fått sköta sig själv sedan lövängshävdens upphörde. Om vegetationen även i fortsättningen lämnas för fri utveckling kommer ön bli ett viktigt referensobjekt för en sådan typ av igenväxning.

Näset är en bred udde på Erkens norra strand med ädellövskog och rik lundflora. Här förekommer dvärghäxört, lundelm och storgroe.

Hasselhorn är en udde längre öster ut längs sjöns norra strand. Även denna udde är bevuxen med ädellövskog med inslag av gran. På sina ställen är floran rik med bl. a. lungört, myska, underviol, tandrot och sårläka.

Yxlan, Erkens näst största ö, har en svårforcerad terräng med stora flyttblock och tät vegetation, bestående av gran och rikligt med såväl ädla som triviala lövträd. Många granar är mycket grova, upp till 60-70 cm i diameter i brösthöjd. I fältskiktet växer kalkgynnade örter och marksvampar. . Gott om döda och delvis förmultnade träd framhäver ytterligare det urskogsliknande intrycket.

Bellberget är en bergig udde vid Erkens sydvästra strand. Här återfinns ett större naturskogsområde med rikligt med död ved, vilket ger förutsättningar för sällsynta vedsvampar som ullticka, gränsticka och rosenticka. Söder och sydost om berget växer en artrik ängsgranskog med stort inslag av ädellöv.

Kryptogamfloran är exklusiv med arter som aspfjädermossa, kornlav, ädellav, lunglav och igelkotttröksvamp. Fågellivet är rikt med bl. a. stenknäck, gransångare, nötkråka och mindre flugsnappare.

Sydväst om Bellberget vid Lerkärren, finns en artrik sumpskog. Området är häckplats för mindre flugsnappare, och mossfloran är rik med bl. a. aspfjädermossa.

Även Sinäsudden, mitt på Erkens södra strand, innehåller botaniskt rika miljöer. Gran är dominerande trädslag, under vilken hassel och try förekommer rikligt. I fältskiktet bildar myska stora mattor men även tandrot, sårläka m. fl. förekommer. Trots att omfattande avverkningar har gjorts återstår partier med liggande död ved. Vedsvampfloran är rik.

Söder om Sinäsudden ligger den lilla Viksjön som i norr övergår i en långsmal myrmark, vilken är av rikkärrestyp med knottblomster och sumpnycklar. På grund av utdikning håller kärret på att växa igen.

Nästa udde på den södra sidan av Erken kallas Ön. På norra delen av udden återfinns en liten barnaturskog med rikligt med död ved. Här trivs bl. a. många ovanliga vedsvampar.

Skogsområdet Lohärads-Söderby, ca 1,5 km NV om Vik är en blockrik naturskog. Marken är kalkrik vilket bidragit till den rika floran. Kryptogamfloran har gynnats av den rikliga mängden substrat som olika typer av död ved, grova och senvuxna lövträd, gammal senvuxen gran samt stora blockområden. Många rödlistade arter återfinns inom området.

Vid Norra Malma finns en ekhage som samtidigt utgör ett gravfält. Vårfloran är yppig och iögonfallande. Svampfloran är rik och ekarnas lavflora har exklusiva inslag. Ekbacken har avsatts som naturreservat.

Anmärkningar: Delar av riksintresseområdet ingår i Länsstyrelsens program för bevarande av natur- och kulturmiljövärden i odlingslandskapet (objekt nummer 88:21 och 22) och i nationell bevarandeplan för odlingslandskapet (objekt nummer 88-159). Objekt nr 88.44 i Länsstyrelsens naturvårdsprogram för Stockholms län. Delar av området finns upptagna i våtmarksinventeringen (objektnummer 11I7A01, 11I7A04, 11I7A05, 11I7A06, 11I7A07, 11I7A08 11I8A04, 11I8A05, 11I8J01 och 11I8J02). Området berör område av riksintresse för kulturminnesvård nr K AB 86 Estuna-Lohärad och K AB 87 Kristineholm, Lohärad.

Referenser

Elfström E, 1976: Geologiskt intressanta objekt i Stockholms län. Länsstyrelsen i Stockholms län. Rapport nr 1976:12.

Fiskeriverket, beslut 1988-04-11 rörande Områden av riksintressen för yrkesfisket, områden av särskilt intresse för fritidsfisket samt områden av särskilt intresse avseende arter och stammar av fisk.

Håkansson L, 1978: Erken - morfometri. Uppsala Universitet, Limnologiska institutionen, Uppsala.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1975: Sänkta och utdikade sjöar i Stockholms län. En inventering utförd av Örjan Asplund. Planeringsavdelningen/ naturvårdsenheten 1975:2. Reviderad 1997.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1977: Inventering av botaniskt värdefulla områden i Stockholms län utförd av Lars-Erik Kers. Planeringsavdelningen/Naturvårdsenheten, Stockholm

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1983: Naturvårdsprogram för Stockholms län, del 1. Skyddsvärda områden för naturvård och friluftsliv. Naturvårdsenheten, Stockholm.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1986: Skyddad natur i Stockholms län, Stockholm.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1993: Odlingsbygd i Stockholms län, del 1 –Natur- och Kulturmiljöer.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1995: Grus- och berginventering i Stockholms län. Rapport nr 1995:3.

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1996: Naturkatalog för Stockholms län (remissupplaga).

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1997: Våtmarksinventering i Stockholms län. Rapport nr 1997:1.

Länsstyrelsen i Stockholms län, nr 14, 1981: Urskogsartade områden i Stockholms län, inventering utförd av Tomas Lindberg. Naturvårdsenheten och Skogsvårdsstyrelsen i Stockholms län, Stockholm.

Naturvårdsverket, 1996: Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Stockholm.

Nilsson, L, 1977: Rast- och övervintringslokaler för änder, svanar och sothöns i södra Sverige r SNV PM 914.

Norrtälje kommun 1993, Broströmmen. En naturinventering från Erken till Norrtäljeviken.

Norrtälje kommun, 1991. Erken-området, naturinventering och förslag till skyddsåtgärder. Naturvård i Norrtälje k:n nr 1.

Skogsvårdsstyrelsen Mälardalen, 1998: Resultat från Nyckelbiotopsinventeringen (arbetshandlingar).

Statens naturvårdsverk, 1976: Områden av riksintresse för friluftsliv och naturvård. PM 726, Fysisk Riksplanering

Strid T, 1996: Fågelliv. Länsstyrelsen i Stockholms län.